

УДК 32:301.16:316.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.65.47>

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВОЛОНТЕРСТВА В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Тетяна Мадрига

*Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
факультет історії, політології і міжнародних відносин,
кафедра політичних наук
вул. Шевченка, 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7761-9811>*

У статті здійснено теоретико-концептуальне осмислення феномену волонтерства у політичній науці. Простежено історичні витоки добровільних практик та їхній зв'язок із формуванням громадянського суспільства, демократичної культури та традицій асоціативної участі. Узагальнено основні інтерпретації волонтерства в політичній думці – від ліберальних і республіканських трактувань до комунітарних та критичних підходів. Розглянуто волонтерство як форму громадянської участі (civic engagement), механізм формування соціального капіталу та індикатор якості політичної культури. Особливу увагу приділено теорії соціального капіталу, концепції громадянського волонтаризму, моделі волонтерського процесу (Volunteer Process Model, VPM), а також інституційним підходам до взаємодії держави і громадянського суспільства, зокрема концепціям співвиробництва публічної політики (co-production) та держави, що надає можливості (enabling state). Проаналізовано безпековий та воєнний виміри волонтерства як складників національної стійкості та моделі «воєнної державності», у межах якої добровільні ініціативи інтегруються у механізми публічного управління.

Окреслено ризики інструменталізації волонтерства та проблеми підміни державних зобов'язань добровільною діяльністю. Проаналізовано український досвід волонтерства після 2014 р. як приклад масової громадянської мобілізації, трансформації відносин між державою і суспільством та інституціоналізації співпраці в умовах війни.

Обґрунтовано, що волонтерство виступає ключовим чинником розвитку громадянської активності, зміцнення соціальної довіри, національної стійкості та демократичної культури, а його політичний потенціал залежить від балансу між автономією громадянського сектору та належним інституційним оформленням партнерства з державою.

Ключові слова: волонтерство, громадянська участь, соціальний капітал, Україна, громадянське суспільство, держава, що надає можливості (enabling state).

Постановка проблеми. Сучасні трансформації політичних систем, кризи державної спроможності та зростання ролі громадянського суспільства актуалізують питання місця волонтерства у структурі політичних процесів. Волонтерська діяльність дедалі частіше виходить за межі благодійності та набуває ознак політично значущої практики – інструменту мобілізації, соціальної інтеграції, формування довіри та впливу на державну політику. Особливо виразно це проявляється в Україні в умовах війни, де волонтерські мережі частково виконують функції, які традиційно асоціювалися з державою.

Попри активне використання терміна «волонтерство» у науковому та публічному дискурсі, його теоретичне осмислення в політичній науці залишається фрагментарним. Волонтерство часто аналізується в соціологічному або управлінському вимірах, тоді як його роль як політичного феномену – носія соціального капіталу, чинника демократичної культури та елемента взаємодії держави і громадянського суспільства – потребує

© Мадрига Т., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

систематизації у межах політичної теорії. Це зумовлює необхідність концептуального узагальнення підходів до інтерпретації волонтерства та визначення його місця у сучасних моделях демократії й публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади розуміння волонтерства формувалися в контексті досліджень громадянського суспільства та демократичної участі. Класичні ідеї А. де Токвіля щодо ролі добровільних асоціацій як основи демократії стали підґрунтям для подальших ліберальних інтерпретацій громадянської активності. У сучасній політичній науці значний внесок у пояснення суспільної ролі волонтерства зробили дослідники соціального капіталу, передусім Р. Патнем, який пов'язав участь у добровільних організаціях із рівнем довіри та ефективністю демократичних інститутів.

У межах теорій громадянської участі волонтерство розглядається як складова частина «громадянського волонтаризму» (С. Верба, К. Шлоцман, Г. Бреді). Концепція співвиробництва публічних послуг та підхід *enabling state* (J. Wallace, дослідження Carnegie UK) акцентують на інтеграції громадянської активності в механізми державного управління. На окрему увагу заслуговують дослідження Е. Клері, М. Снайдера та А. Омото, які розробили функціональний підхід до волонтерства, відомий як модель волонтерського процесу (*Volunteer Process Model, VPM*). Водночас критичні дослідження (неолібералізм, феміністична теорія) звертають увагу на ризики інструменталізації волонтерства, відтворення соціальної нерівності та перекладання державної відповідальності на громаду.

Різні аспекти волонтерства висвітлено у працях вітчизняних дослідників: О. Антонової, В. Вашковича, В. Манзюка, В. Рошканюка, Д. Горелова, О. Корнієвського, П. Горінова, Р. Драпушка, Т. Лях та ін. У цих дослідженнях феномен здебільшого розглядається крізь призму громадянської мобілізації, національної стійкості та розвитку громадянського суспільства, особливо після 2014 р. Водночас його цілісне теоретико-концептуальне осмислення в межах політичної науки залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює наукову нішу цієї статті.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у теоретико-концептуальному осмисленні феномену волонтерства в політичній науці через аналіз його місця у структурі громадянської участі, формуванні соціального капіталу, демократичної культури та взаємодії громадянського суспільства і держави, а також у з'ясуванні ролі волонтерських ініціатив у процесах політичної мобілізації та співвиробництва публічної політики.

Теоретичний аналіз здійснюється шляхом послідовного розгляду історичних витоків волонтерства, його інтерпретацій у політичній думці та сучасних концепцій, що пояснюють його роль у демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Волонтерство – це суспільний феномен, що передбачає добровільну, безкорисливу участь громадян у діяльності на благо інших людей або спільноти без очікування матеріальної винагороди. Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» (2011), волонтерська діяльність визначається як добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, яку здійснюють волонтери та волонтерські організації шляхом надання волонтерської допомоги [5]. Тобто на законодавчому рівні волонтерство трактується як форма благодійництва, що ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості [11]. Ці характеристики підкреслюють гуманістичну суть волонтерства: альтруїстичне служіння суспільним потребам, мотивоване моральними цінностями і солідарністю.

Історично феномен волонтерства пов'язують із розвитком ідей громадянського суспільства та добродійності. Ще в XIX ст. французький мислитель Алексіс де Токвіль у праці «Демократія в Америці» звернув увагу на надзвичайну роль добровільних об'єднань

громадян у функціонуванні демократії [13, с. 112]. Токвіль назвав «мистецтво об'єднуватися» у добровільні асоціації «фундаментальною наукою демократії», адже американці, постійно гуртуючись у спілки, навчилися протистояти проявам егоїзму, тиранії більшості та надмірній централізації влади. На його думку, активна участь людей у добровільних товариствах слугувала школою демократії, виховуючи громадянську відповідальність та навички самоврядування. Отже, Токвіль заклав ідею про волонтерство (через асоціативну діяльність) як основу розвиненого громадянського суспільства і противагу авторитаризму. Його спадщина стала теоретичним підґрунтям для подальших ліберальних концепцій громадянської активності [13, с. 128].

Волонтерство у класичному розумінні тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства. Політичний теоретик Джон Кін зазначає, що з кінця XVIII – початку XIX ст. утвердилася розмежованість між державою та «третьою сферою» – ринком і громадянським суспільством, до якого увійшли незалежні від держави добровільні об'єднання, клуби, благодійні та релігійні організації [28, с. 45]. Громадянське суспільство розглядається як сфера, де громадяни самостійно, мирно і солідарно організуються для захисту спільних інтересів та цінностей, зокрема шляхом волонтерської діяльності. Традиція ліберальної демократії надає особливого значення свободі об'єднань і добровільній участі: людина розглядається як самодостатній індивід, що добровільно співпрацює з іншими задля спільного блага, а роль держави – обмежена в утручанні у ці процеси [29, с. 210]. Таким чином, історичні витоки феномену волонтерства беруть початок в ідеях свободи, рівності та братерства, коли громадяни вільно об'єднувалися для взаємодопомоги та вирішення суспільних проблем.

У сучасній політичній науці волонтерство розглядається насамперед як одна з форм громадянської участі (civic engagement). На відміну від інституційних каналів політичної участі (вибори, партії тощо) волонтерська діяльність належить до позадержавних, горизонтальних практик участі громадян у суспільному житті [40, с. 52]. Волонтери добровільно долучаються до вирішення суспільних проблем – від допомоги уразливим верствам до реагування на кризи – і цим самим реалізують своє право на участь в управлінні спільними справами на місцевому та національному рівнях [26, с. 428].

Волонтерство як громадянська активність має подвійний соціально-політичний ефект. По-перше, воно є результатом самоорганізації спільнот, способом суспільної мобілізації «знизу». По-друге, масове волонтерство здатне впливати на суспільно-політичні процеси, консолідувати громадян навколо спільної мети та чинити тиск на владні структури. Український дослідник Ю.Ж. Шайгородський відзначає, що волонтерство є однією з форм громадської активності, результатом самоорганізації населення та ефективним інструментом консолідації громадян для досягнення спільної мети та впливу на суспільно-політичні процеси [16, с. 81]. Особливо яскраво це проявилось під час війни: високий рівень самоорганізації волонтерів в Україні став важливим складником національного спротиву агресору. Громадяни об'єднуються у мережі взаємодопомоги, які діють паралельно або у співпраці з офіційними інституціями, забезпечуючи суспільну стійкість [15].

Ключовою ознакою волонтерської діяльності є добровільність – участь особи з власної ініціативи, без правового, адміністративного чи соціального примусу. Це принципово відрізняє волонтерство від обов'язкових форм залучення до праці. Ліберальна традиція політичної думки наголошує, що громадянин має право самостійно вирішувати, чи долучатися до благодійної чи громадської роботи: будь-яка участь повинна бути справою вільного вибору та особистої ініціативи. Тому ідеї на кшталт «обов'язкового волонтерства» зазнають критики як такі, що суперечать самій природі волонтерства. Ліберальна держава,

таким чином, має створювати правові рамки, що захищають волонтерів, але не диригувати їхньою діяльністю; волонтерський сектор розвивається саморегульовано на основі громадянських ініціатив [29, с. 26]. Натомість республіканська політична традиція наголошує на обов'язку громадянина брати участь у справах спільноти. Із цього погляду волонтерство постає не лише як приватний вибір, а й як невід'ємний складник громадянськості та прояв *civis virtute* – громадянської доблесті, що підтримує життєздатність демократичного порядку. Ще в античних республіках та в працях мислителів доби Відродження (зокрема, Н. Макіавеллі) і Просвітництва підкреслювалося, що свобода республіки ґрунтується на доброчесності громадян та їхній готовності ставити спільне благо вище власного інтересу. Сучасну інтерпретацію цих принципів запропонував Бенджамін Р. Барбер у праці «Сильна демократія», де наголошується на важливості регулярної участі громадян у спільних справах, що є ключовою умовою свободи та справедливого устрою [18, с. 118]. У цьому контексті волонтерство постає як прояв громадянської доброчесності та патріотичного обов'язку: громадянин добровільно служить спільному благу, не через страх покарання, а керуючись почуттям відповідальності за республіку.

Особливий приклад політичної мобілізації через волонтерство демонструє український досвід останніх років. Волонтерський рух, що масово піднявся під час Революції гідності (2013–2014) та особливо після початку російсько-української війни з 2014 р., значно підвищив суб'єктність громадянського суспільства [3, с. 10]. Волонтери не лише збирали ресурси для армії чи переселенців, а й формували нові горизонтальні зв'язки між людьми з різних регіонів, зміцнювали атмосферу довіри і солідарності. Це сприяло зростанню соціального капіталу нації та підвищило вимогливість громадян до влади. За соціологічними опитуваннями, рівень довіри населення до волонтерів і добровільних організацій в Україні традиційно дуже високий, набагато вищий, аніж до державних інститутів [6–8; 14; 15]. Це свідчить про те, що волонтерські ініціативи легітимуються суспільством як моральний авторитет і здатні мобілізувати громаду швидше й ефективніше, ніж бюрократичні структури [10, с. 5].

Велике значення для розуміння волонтерства має й комунітарна традиція. Комунітаризм як напрям суспільно-політичної думки склався у 1980-х роках як критична реакція на ліберальний індивідуалізм і наголошує на тому, що особистість формується у контексті спільноти, а тому права індивіда невіддільні від його відповідальності перед нею. У цьому контексті волонтерство постає як форма спільнотної солідарності та відновлення соціальних зв'язків. Комунітаризм підкреслює роль локальних громад і самоорганізації, розглядаючи добровільну діяльність як носія моральних цінностей взаємної підтримки та довіри. Розвиток волонтерства пов'язується зі зміцненням соціальної згуртованості та посиленням горизонтальних зв'язків у суспільстві [23, с. 55]. Ключовою фігурою цього підходу є американо-ізраїльський соціолог Амітай Етціоні, автор маніфесту руху «Дух спільноти» (1993). Він звертає увагу на суспільну «моральну плутанину», що виникла внаслідок надмірного акцентування на правах і занедбання обов'язків, та обстоює відновлення балансу між автономією індивіда і порядком, укоріненим у спільноті [23, с. 26–29]. Розвиваючи цю думку у наступній книзі «Нове золоте правило» (1996), Етціоні формулює ключовий принцип: поважай і підтримуй моральний порядок суспільства так само, як прагнеш, щоб суспільство поважало твою автономію [24, с. 12].

Таким чином, волонтерство утверджується як дієва форма громадянської участі поза традиційною партійною політикою. Воно забезпечує канали включення громадян у суспільне життя для тих, хто може бути далекий від офіційних політичних процесів. Участь у волонтерських проєктах – це практика «буденної політики» (*everyday politics*),

коли людина робить політичний внесок через конкретні корисні справи (допомогу ближньому, захист громади тощо). Американські політологи Сідні Верба, К. Шлоцман і Г. Бреді у дослідженні «Голос і рівність. Громадянський волонтаризм в американській політиці» (1995) уводять поняття громадянського волонтаризму – сукупності несилових добровільних дій громадян (таких як волонтерство), що формують основу демократичної політики [40, с. 112]. За їхнім висновком, рівень залучення громадян до таких добровільних активностей безпосередньо впливає на якість демократії, оскільки розширює коло осіб, чий інтерес враховується в публічній політиці [40, с. 154].

Теорія соціального капіталу стала одним із ключових сучасних підходів, що пояснює значення волонтерства для демократії. Під соціальним капіталом розуміють мережі довіри, норми взаємної допомоги та взаємодії між людьми, які полегшують кооперацію і спільні дії у суспільстві [19, с. 243]. Популяризував цей концепт американський політолог Роберт Патнем. У книзі «Bowling Alone» (2000) він показав, що участь громадян у добровільних організаціях – включно з волонтерством – є індикатором рівня соціального капіталу [30, с. 65]. Патнем визначив соціальний капітал як «зв'язки між індивідами – соціальні мережі, пронизані нормами довіри і взаємності», і довів, що високий рівень залученості громадян до мереж взаємної підтримки корелює з ефективністю уряду та стійкістю демократії [31, с. 121]. Це підтверджує, що волонтерство і громадська активність створюють невидиму тканину довіри, яка скріплює суспільство та робить демократію життєздатною [25, с. 138].

Через призму соціального капіталу волонтерство розглядається як процес, що формує громадянські чесноти та зміцнює горизонтальні зв'язки між людьми. Добровільна співпраця у спільних справах привчає до взаємної відповідальності: люди допомагають одне одному і очікують, що у разі потреби отримають взаємну підтримку [30, с. 65]. Соціологи відзначають, що волонтерська діяльність сприяє вихованню «норм взаємності»: індивід, допомагаючи іншим без винагороди, укорінює в суспільстві розуміння, що добродійні вчинки є нормою і люди загалом «винні» одне одному посильну допомогу для спільного блага [24, с. 135]. Там, де поширене волонтерство, вищий загальний рівень довіри – як між приватними особами, так і до суспільних інститутів [19, с. 243]. Натомість занепад волонтерських об'єднань супроводжується атомізацією суспільства, утратою взаємної довіри і, як наслідок, ослабленням демократії. Патнем застерігав про кризу соціального капіталу у США кінця ХХ ст., коли люди стали менше волонтерити, рідше вступати до клубів і товариств (звідси образ «боулінгу наодинці») [30, с. 112]. Це, на його думку, загрожувало ерозією громадянської солідарності та зростанням відчуження громадян від влади [31, с. 121].

Сучасні наукові підходи до волонтерства також звертають увагу на відмінності видів соціального капіталу, які генерує волонтерська активність. Р. Патнем розрізняє «пов'язуючий» (bonding) соціальний капітал – тісні зв'язки всередині однорідних груп і «містковий» (bridging) соціальний капітал – зв'язки між різними соціальними групами [31, с. 124]. Волонтерство може створювати обидва типи: з одного боку, зміцнює внутрішню згуртованість локальних громад (bonding), з іншого – поєднує людей різного походження навколо спільних цілей, будуючи мости через соціальні розмежування (bridging) [30, с. 240]. Оптимальним для демократії є баланс цих видів капіталу: сильні локальні спільноти, відкриті до ширших суспільних зв'язків. Наприклад, волонтерські ініціативи Майдану 2013–2014 рр. об'єднали дуже різних за поглядами і регіонами людей у спільних координаційних центрах допомоги протестувальникам – це створило унікальний містковий капітал. Водночас після Майдану багато із цих мереж інституціоналізувалися у громадські організації, що продовжували діяльність (створення ветеранських фондів, волонтерських об'єднань АТО тощо), забезпечуючи довготривалі зв'язки довіри [4, с. 55].

Виходячи з теорії соціального капіталу, державна політика має бути зацікавлена у підтримці та розвитку волонтерства як ресурсу, що підвищує якість управління і зміцнює демократичну легітимність. Довіра, яка народжується у волонтерських спільнотах, поширюється і на інститути влади, якщо вони йдуть назустріч громадським ініціативам [36, с. 210]. У протилежному випадку – коли держава ігнорує або придушує добровільну активність – суспільний капітал занепадає, а громадяни відчужуються від держави. Таким чином, волонтерство служить посередником між суспільством і владою, що може як покращувати їхню взаємодію (у разі партнерства), так і оголювати конфлікти (якщо волонтери беруть на себе функції, з якими не справляється держава) [16, с. 80].

Інший аспект – волонтерство і політична культура демократії. Демократія потребує активних, відповідальних громадян, які спроможні співпрацювати, довіряти одне одному і об'єднуватися задля спільних цілей. Класики досліджень політичної культури Габрієл Алмонд і Сідней Верба наголошували на важливості «громадянської культури», де громадяни беруть участь у суспільному житті не лише через вибори, а й через громадські організації, волонтерство, дискусійні клуби тощо [17, с. 84]. Волонтерська діяльність формує навички громадянської компетентності: комунікацію, організацію, лідерство, уміння відстоювати колективні інтереси. Досвід взаємодії у волонтерських групах також привчає до демократичних цінностей: рівності, поваги, толерантності, культури компромісу [18, с. 118]. Недарма добровільні товариства Токвіль називав школою демократії, де люди вчать «мистецтву спільного життя» [13].

Таким чином, у класичній політичній думці закладаються різні акценти в розумінні добровільної участі як прояву свободи або як форми громадянської відповідальності. Сучасні теорії розширюють це бачення, розглядаючи волонтерство як соціальний і політичний ресурс.

Отже, волонтерство постає як механізм формування довіри і горизонтальних зв'язків, що безпосередньо впливають на якість демократії та ефективність публічного управління.

Із позицій інституційного підходу волонтерство можна розглядати як елемент взаємодії формальних і неформальних правил, що визначають характер відносин між державою та громадянським суспільством. У кризових умовах така взаємодія набуває особливої ваги, оскільки волонтерські ініціативи частково компенсують інституційні прогалини та впливають на адаптацію управлінських практик.

Сучасні демократії визнають волонтерство як важливий компонент публічної політики та державного управління. Волонтерські ініціативи доповнюють діяльність державних інститутів, а подекуди стають їхніми партнерами у наданні суспільних послуг. Існує поняття «співвиробництва» публічних послуг (co-production), коли громадяни-волонтери спільно з державними органами працюють над вирішенням суспільних проблем, наприклад волонтери в поліції (шерифські добровольці), у цивільній обороні, соціальному забезпеченні (помічники соціальних працівників) тощо [32, с. 52]. Інститут волонтерства в публічному управлінні розглядається двояко: з одного боку, як ресурс (додаткові трудові й інтелектуальні ресурси, які суспільство надає безоплатно для виконання суспільно важливих завдань), з іншого – як форма громадського контролю та зворотного зв'язку, що дає змогу краще врахувати потреби населення [20, с. 87].

Для теоретичного осмислення сучасних волонтерських практик в Україні корисною є концепція enabling state (держава, що надає можливості) [41]. Робота над цією концепцією у Великій Британії та Ірландії розпочалася із серії круглих столів, результати яких були опубліковані Фондом Carnegie UK. Під час дискусій було визначено низку взаємопов'язаних

тенденцій, що формують державу, яка надає можливості, зокрема: розширені можливості громадян та спільнот – громади та окремі особи мають можливість реалізовувати власний потенціал для покращення добробуту спільноти та досягнення індивідуальних цілей; модель співвиробництва послуг (co-production) – громадяни беруть участь у формуванні локальних послуг і можуть впливати на власний досвід їх отримання; успіх там, де традиційна держава зазнає невдачі – громади та окремі особи здатні вирішувати соціальні проблеми, з якими держава справляється недостатньо ефективно, наприклад боротьбу із самотністю та тривогою; рівні можливості та зменшення нерівностей – держава прагне усунути соціальні розриви, урахувавши різний потенціал громад і окремих осіб, щоб ніхто не залишався позаду; цілісний та превентивний підхід до надання послуг – ресурси спрямовуються на підтримку превентивних заходів і координацію діяльності різних суб'єктів; спільна відповідальність – усі учасники суспільства беруть участь у покращенні колективного та індивідуального добробуту через партнерство між громадянами, громадянським суспільством і державою.

Концепція *enabling state* підкреслює роль уряду не стільки як прямого постачальника всіх благ, скільки як організатора та партнера, що залучає громаду, бізнес і волонтерів до спільного вирішення проблем [41, с. 208]. Із цього погляду успішна держава – це не та, що витісняє громадянську ініціативу, а та, що створює умови для її розвитку і направляє у русло суспільного блага.

Окремо варто згадати про роль волонтерства у сферах, дотичних до публічної безпеки та реагування на надзвичайні ситуації. У багатьох демократіях існують корпуси добровольців пожежників, рятувальників, пошуковців, медичних волонтерів, які діють поряд із професійними службами [38, с. 88]. Це показує приклад синергії державного і громадянського: заради спільної безпеки громадяни організовано пропонують свої час і вміння, а держава визнає їхню роль (через навчання, страхування, координацію). В Україні під час війни ця синергія проявилася у створенні численних волонтерських логістичних центрів, добробатів допомоги військовим, IT-волонтерів тощо, які взаємодіють з урядовими структурами [3, с. 27; 4, с. 118]. Волонтери стали «соціальними інноваторами»: вони гнучкіше й швидше впроваджували нові рішення (наприклад, БПЛА для війська, польові медичні розробки, інформаційні кампанії), які згодом переймалися офіційними відомствами [16, с. 84].

Проте інтеграція волонтерства у державну політику має і свої виклики. Критики зазначають, що уряди інколи зловживають волонтерськими ресурсами, перекладаючи на них власні зобов'язання. У руслі неоліберальної ідеології держава може скорочувати соціальні витрати, очікуючи, що прогалини заповнять волонтери і благодійники. Такий підхід називають «неоліберальною пасткою» волонтерства: добровольці беруть на себе надання базових послуг (медицина, освіта, соцзахист), а влада вивільнені кошти спрямовує на інші сфери або просто економить. Критична теорія розглядає це як переклад відповідальності з держави на громаду (*policy responsabilization*). Із точки зору критиків неолібералізму, популяризація волонтерства може використовуватися елітами для легітимації скорочення державних програм: мовляв, активне громадянське суспільство саме подбає про слабких, тому державні інтервенції не потрібні. У результаті волонтери фактично субсидіюють державу своєю безоплатною працею, але не мають формальних важелів впливу на політику. Такий стан речей може призводити до вигорання волонтерів і зниження якості послуг (через відсутність професійного ресурсу або гарантій безперервності) [27, с. 133]. Дослідниця С. Ілкан і Т. Басок у статті «Community Government...» (2004) показали, як урядові практики «відповідальності громадян» перекладають соціальні функції на добровольців, перетворюючи волонтерські організації на постачальників послуг без адекватних ресурсів. Так критичний

аналіз виявляє: волонтерський сектор може бути співучасником підтримання статус-кво, коли він закриває «діри» в системі замість того, щоб вимагати системних змін [27, с. 130]. Феміністична критика звертає увагу, що волонтерська праця часто базується на невидимій репродуктивній праці жінок (догляд, виховання, соціальна допомога) і може зміцнювати стереотипи гендерного поділу праці, якщо держава не враховує це. Постколоніальна критика аналізує феномен «волонтуризму» – поєднання туризму з короткостроковим волонтерством у країнах, що розвиваються, – як нову форму асиметричних відносин, де багата Північ «рятує» бідний Південь без системного розв'язання причин бідності [27, с. 140].

Незважаючи на ці застереження, волонтерство залишається здебільшого позитивно оціненим явищем у публічному управлінні. Ключовим є знаходження правильної міри між підтримкою волонтерства і відповідальністю держави. Найкращі практики демонструють країни, де уряд визнає автономію волонтерського сектору, створює сприятливі умови (правові, фінансові, освітні) для його розвитку, але не знімає із себе зобов'язань перед громадянами. У співпраці влади і волонтерів важливі принципи партнерства та додатковості: волонтерські ініціативи мають доповнювати, а не замінювати функції держави, та мають бути почутими під час формування політики. Наприклад, залучення представників волонтерських організацій до консультацій під час розроблення соціальних програм підвищує адресність цих програм (волонтери доносять реальні потреби громади). ООН у Резолюції 73/140 «Волонтерство задля Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2018) закликала уряди інтегрувати волонтерство в порядок денний сталого розвитку, визнаючи, що залучення добровольців допомагає досягати Цілей сталого розвитку і «нікого не залишати осторонь» [37].

Вагомим доповненням до інтерпретації волонтерства є біхевіористичний підхід, що дає змогу розглядати його як форму участі кризь призму мотиваційних характеристик поведінки індивідів. У цьому контексті особливе значення має функціональна теорія волонтерства Е. Клері, М. Снайдера та А. Омото (Volunteer Process Model), згідно з якою добровільна діяльність є довготривалим і динамічним процесом, зумовленим прагненням особи реалізувати певні психологічні та соціальні функції. Дослідники доводять, що волонтерська участь може одночасно задовольняти ціннісні потреби (реалізація альтруїстичних переконань), пізнавальні (набуття досвіду і знань), соціальні (інтеграція в групу, підтримка зв'язків), захисні (зменшення внутрішнього напруження чи почуття провини), кар'єрні (отримання навичок і контактів) та потреби особистісного зростання. Такий підхід дає змогу пояснити волонтерство не лише як морально вмотивовану діяльність, а як складний соціально-психологічний механізм, у якому індивідуальні мотивації поєднуються із суспільно значущими наслідками, зокрема формуванням соціального капіталу, горизонтальних зв'язків довіри та стійких громадянських практик [33; 34].

Після 2014 р. українська наука суттєво змінила фокус у дослідженні волонтерства: від описових розвідок про «нові практики допомоги» дискурс перейшов до аналізу волонтерства як різновиду політичної участі, ресурсу мобілізації та співвиробництва публічної політики. Уже перші синтетичні огляди Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) окреслили рамки порівняльного аналізу: співвідношення «оборонного» та «соціального» контурів волонтерської діяльності, механізми самоорганізації «знизу» та канали взаємодії з інститутами влади. Узагальнюючи емпіричний матеріал, ці праці запропонували аналітичну мову для опису мережовості, горизонтальності і швидкості рішень, що надалі стали «опорними поняттями» українського дискурсу [3, с. 6].

У 2022–2025 рр. на перший план вийшла проблематика «воєнної державності» та «стійкості»: волонтерство розглядають як складник моделі тотальної оборони і як суб'єкта

співвиробництва політики (логістика, медична допомога, евакуація, технічні інновації, реабілітація, відбудова). Дискусія зміщується від «героїчних» наративів до нормотворчих та управлінських питань: як інституціоналізувати співпрацю з державою, не нівелюючи автономію й швидкість громадських мереж; як запобігти підміні базових державних зобов'язань благодійністю. Ключовою віхою тут стали зміни 2022 р. до Закону України «Про волонтерську діяльність» (№ 2519-IX), що спростили процедури, розширили можливості залучення іноземців та унормували окремі аспекти обліку і підтримки – у політичному сенсі це маркер визнання державою невід'ємної ролі волонтерів у секторах безпеки, соціальної політики та відбудови [11; 5].

Концептуальний фокус зміщується також у бік «політичної дієздатності» волонтерських спільнот. У політичній науці дедалі частіше описують волонтерство як форму суспільної мобілізації, що не лише компенсує інституційні прогалини, а й впливає на порядок денний, розподіл ресурсів і механізми підзвітності. Показовою є стаття Ю. Шайгородського (2023), де волонтерство осмислено як канал консолідації, детермінований війною, який змінює конфігурацію відносин «держава – суспільство» та сприяє новій якості політичної участі. Важливий результат цих праць – перехід від «моралізаторської» оптики до інституційної логіки: волонтерські мережі вивчають через призму структури можливостей, транзакційних витрат, ризиків і норм [16, с. 77; 3, с. 10].

Разом із тим український дискурс позбувається явищ по ідеалізації і чіткіше проговорює ризики. Дослідники вказують на явище перекладання відповідальності (responsibilization), коли держава де-факто перекладає інфраструктурні функції на громади; наголошують на потребі окреслити межі «додатковості» волонтерства, щоб не легітимувати хронічне недофінансування базових політик. Відповідями називають контрактні моделі співпраці, стандарти підзвітності, прозорі грантові механізми, коди етики та незалежний аудит – інструменти, які знижують ризик девальвації довіри та «вигорання» сектору [1, с. 31]. У підсумку формується консенсус: сильне волонтерство є ресурсом демократії та національної стійкості, але його політична ефективність залежить від наявності «інституційних мостів» із державою [10].

Порівняльний зріз свідчить: на відміну від багатьох демократичних суспільств, де волонтерство зосереджене на соціальних послугах і культурно-освітніх практиках, в Україні його «ядро» має військово-гуманітарний профіль, інтегрований у безпековий контур. Це підсилює політичні наслідки – від адвокації оборонних закупівель до стандартизації реабілітаційних сервісів і партисипативного планування відбудови. З огляду на це, українські академічні дискусії стають важливим експортоорієнтованим ресурсом: напрацьовані моделі співпраці, метрики та етичні стандарти можуть бути корисні іншим країнам із високоризиковими середовищами [35].

Отже, волонтерство як соціально-політичний феномен є багатовимірним явищем, що охоплює різні рівні суспільного життя – від особистісного (морального вибору людини допомагати іншим) до глобального (транскордонні волонтерські рухи, гуманітарна діяльність). Теоретико-концептуальний аналіз показує, що в політичній науці волонтерство розглядається і як школа демократії (за Токвілем), і як джерело соціального капіталу (за Патнемом), і як форма громадянського активізму, спроможна змінювати суспільство (український досвід). Воно вписується у рамки громадянського суспільства, доповнює механізми представницької демократії, збагачує публічну політику ресурсами та ідеями «знизу».

Український досвід волонтерства в умовах війни висуває нові дослідницькі завдання: осмислити, які політичні чинники визначають вплив волонтерських ініціатив на владу і суспільство; з'ясувати, як держава може інституціоналізувати взаємодію з волонтерами,

не втративши їх динамізму; окреслити, які уроки із цього досвіду можуть бути корисними для інших країн. Волонтерство сьогодні – це не периферійне явище, а важливий чинник стійкості демократії, розвитку соціального капіталу та гуманізації політики. Його теоретичне осмислення потребує комплексної аналітичної рамки, що інтегрує політичну теорію, інституційний аналіз і дослідження громадянської участі в умовах трансформаційних та воєнних викликів.

Список використаної літератури

1. Антонова О.Р. Зарубіжний досвід залучення волонтерських рухів до взаємодопомоги на місцевому рівні. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2016. № 1. С. 31–36. URL: https://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2016/31.pdf
2. Вашкович В.В., Манзюк В.В., Рошканюк В.М. Волонтерська діяльність у змісті соціальної функції держави : монографія. Ужгород : УЖНУ, 2019. 199 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26274>
3. Горелов Д.М., Корнієвський О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>
4. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні. Соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики. 2022. 166 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39498>
5. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3236-17>
6. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. *Політичні дослідження*. № 1(7), 2024. Матеріали про довіру до волонтерів. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/PD_7_.pdf
7. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021–2023 роках. 18.12.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?cat=reports&id=1335&lang=ukr&page=1>
8. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка довіри окремим інституціям у 2021–2024 роках. 09.01.2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?cat=reports&id=1467&lang=ukr&page=1>
9. Корнієвський О.А., Горелов Д.М. Український волонтерський рух у контексті світового досвіду. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1(34). С. 95–100. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?2_S21P03=FILA%3D&2_S21STR=spr_2015_1_16
10. НУО «Єднання» та партнери. Громадянське суспільство України в умовах війни 2022–2025. *Аналітичний звіт*. 2025. URL: https://api.home.ednannia.ua/upload/kch/25/10/29/zvit_UA_Hromadianske_suspilstvo_v%20umovakh_viny_2022-2025.pdf
11. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності : Закон України від 15.08.2022 № 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2519-20> Законодавство України
12. Про волонтерську діяльність. Редакція від 19.06.2018. № 3236-VI. URL: <https://ips.ligazakon.net/lzviewservice/document/fast/T113236>
13. Токвіль А. де. Про демократію в Америці : у 2-х т. / пер. з фр. Г. Філіпчук, М. Москаленко. Київ : Основи, 1999. 590 с. URL: <https://litopys.org.ua/tocq/toc.htm>
14. Центр Разумкова. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу. Вересень 2024 р. 15.10.2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremohu-veresen-2024r>

15. Центр Разумкова. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу. 24.03.2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremohu-liutyiberezen-2025r>
16. Шайгородський Ю.Ж. Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки»*. 2023. № 8. С. 77–85. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/14320>
17. Almond G.A., Verba S. *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton : Princeton University Press, 1963. 562 p.
18. Barber B. *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley. University of California Press. 1984. 320 p.
19. Bourdieu P. The Forms of Capital. In: Richardson J.G. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York. Greenwood. 1986. P. 241–258. URL: https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
20. Brudney J.L. *Fostering Volunteer Programs in the Public Sector. Planning, Initiating, and Managing Voluntary Activities*. San Francisco. Jossey-Bass. 1990. 306 p.
21. Coleman J.S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. Suppl. P. S95–S120. URL: <https://www.jstor.org/stable/2780243>
22. Dekker P., Halman L. (eds.). *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York. *Kluwer Academic/Plenum*. 2003. 228 p. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-1-4615-0145-9.pdf>
23. Etzioni A. *The Spirit of Community. Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda*. New York. Crown Publishers. 1993. 323 p.
24. Etzioni A. *The New Golden Rule : Community and Morality in a Democratic Society*. New York : Basic Books, 1996. 314 p.
25. Fukuyama F. *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York. Free Press. 1995. 457 p.
26. Hustinx L., Cnaan R.A., Handy F. Navigating Theories of Volunteering. A Hybrid Map for a Complex Phenomenon. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2010. Vol. 40. №4. P.410–434. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5914.2010.00439.x>
27. Ilcan S., Basok T. Community Government. *Voluntary Agencies, Social Justice, and the Responsibilization of Citizens. Citizenship Studies*. 2004. Vol. 8. № 2. P. 129–144. URL: <https://doi.org/10.1080/1362102042000214714>
28. Keane J. *Civil Society. Old Images, New Visions*. Stanford. Stanford University Press. 1998. 217 p.
29. Norris P. *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. New York. Cambridge University Press. 2002. 303 p.
30. Putnam R.D. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York. Simon & Schuster. 2000. 544 p.
31. Putnam R.D., Leonardi R., Nanetti R.Y. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton. Princeton University Press. 1993. 258 p.
32. Salamon L.M. *Partners in Public Service. Government–Nonprofit Relations in the Modern Welfare State*. Baltimore. Johns Hopkins University Press. 1995. 300 p.
33. Snyder, M., & Omoto, A.M. (2002). Volunteers and their motivations: Theoretical and practical considerations. In M.R. Clary & J.E. Rhodes (Eds.), *Volunteerism and community life* (pp. 3–26). San Francisco: Jossey-Bass.
34. Snyder, M., Omoto, A. M. (2008). Volunteerism: Social issues perspectives and social policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 2(1), 1–36. doi:10.1111/j.1751-2409.2008.00009.x

35. UNDP. Вплив війни на молодь в Україні. *Дослідження* 2023. Київ, 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-04/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf
36. United Nations Development Programme (UNDP). Вплив війни на молодь в Україні. 2024. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024>
37. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/73/140. *Volunteering for the 2030 Agenda for Sustainable Development*. 20 December 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/73/140>
38. United Nations Volunteers. State of the World's Volunteerism Report 2018. The Thread that Binds. *Volunteerism and Community Resilience*. Bonn. UNV. 2018. 156 p.
39. United Nations Volunteers. State of the World's Volunteerism Report 2022. Building Equal and Inclusive Societies. Bonn. UNV. 2022. 120 p. URL: https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210012416_un-ilibrary.org
40. Verba S., Schlozman K.L., Brady H.E. Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics. Cambridge, MA. Harvard University Press. 1995. 664 p.
41. Wallace J. The Rise of the Enabling State: A review of policy and evidence across the UK and Ireland. URL: https://carnegieuk.org/wp-content/uploads/2024/10/pub14550114991-2.pdf?utm_source=chatgpt.com
42. Wilson J. Volunteering. *Annual Review of Sociology*. 2000. Vol. 26. P. 215–240. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev.soc.26.1.215>

THEORETICAL AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING OF THE PHENOMENON OF VOLUNTEERING IN POLITICAL SCIENCE

Tetiana Madryha

*Vasyl Stefanyk Carpathian National University,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
Department of Political Science
57 Shevchenko St., 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7761-9811>*

The article provides a theoretical and conceptual understanding of the phenomenon of volunteering in political science. It traces the historical origins of voluntary practices and their connection with the development of civil society, democratic culture, and traditions of associative participation. The main interpretations of volunteering in political thought are systematized, ranging from liberal and republican approaches to communitarian and critical perspectives. Volunteering is examined as a form of civic engagement, a mechanism for the formation of social capital, and an indicator of the quality of political culture.

Particular attention is paid to social capital theory, the concept of civic voluntarism, the Volunteer Process Model (VPM), and institutional approaches to state–civil society interaction, including the concepts of co-production of public policy and the enabling state. The security and wartime dimensions of volunteering are analyzed as components of national resilience and a model of “wartime statehood,” within which voluntary initiatives become integrated into mechanisms of public governance.

The article outlines the risks of instrumentalizing volunteering and the potential substitution of state obligations by voluntary activity. The Ukrainian experience of volunteering since 2014 is examined as an example of mass civic mobilization, transformation of state–society relations, and institutionalization of cooperation under conditions of war.

It is argued that volunteering constitutes a key factor in the development of civic activism, the strengthening of social trust, national resilience, and democratic culture, while its political potential depends on maintaining a balance between the autonomy of the civic sector and the proper institutional design of partnership with the state.

Key words: volunteering, civic participation, social capital, Ukraine, civil society, enabling state.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026